

Alkalmi. A költő kedélye

VÁRADY SZABOLCS: *ALKALMI*

Amikor e verseskötet lánglelkű szerkesztője, Kőríz Imre megkeresett, hogy szeretne olvasni tőlem egy lelkes és méltató kritikát Várady Szabolcs alkalmi verseiről, természetes volt számomra, hogy igent mondok. Pedig más dolgom közepette voltam, Esterházy híres mondását kicsit átalakítva, „benne ültem a prózában”, mégse haboztam egy pillanatig sem, mi több, nyomban kutatni kezdtem az emlékezetemben, hogy hol található majd támpontokat a dolgozatomhoz. Persze, hogy először Várady halhatatlan mestere, Vas István jutott az eszembe. Fölrémlett a *Nemzeti dal*ról írott elemzése, amelyet Petőfi születésének százötvenedik évfordulójára (1973) készített, és a Zeneakadémián olvasott föl. Ennek bevezetőjében csöppet sem hízalgó módon írt az alkalmi versekről.

Tehát, induljunk el a kályhától.

Levettem a polcra a *Tengerek nélkül* (1978) kritikagyűjteményét. „Be kell ugyanis vallanom – írja Vas –, hogy ritkán szeretem az alkalmi verseket. Igazából egyetlen kivétel e viszolygásom alól: a *Nemzeti dal*. Amely pedig egyenesen *célvers*”. Vas István tehát nem kedvelte az alkalmi verseket (a „cél-, és feladatverseket”), mégpedig jó okból, az ötvenes évek elejének sebes világfordító, nevetségés rohama nyomasztotta, „amikor torkig lehettem – voltam is – az alkalmi versek műfajával” – fogalmazott.

Persze, épp ő, Vas István, aki Árgírus szemmel figyelte régi költőink és költészetünk minden apró rezdüléseit is, ne tudta volna, hogy a magyar líra alkalmi versei hatalmas hegymok, az apró töviseket pedig kimosta és kimossa az idő az irodalom tárnáiból. Halhatatlanságot csak a nagy versek kérnek. Legmesszebbre Vörösmarty Mihály *Gondolatok a könyvtárban* című verséig és Arany János *A walesi bárdokjág* mennék, de inkább néhány 20. századi példát hoznék föl. Így próbálom megmutatni a magyar költészet néhány kiemelkedő alkalmi versét, hozzátéve: egyikük-másikuk olyan magasságban van, hogy nélkülük nehéz elképzelni immáron a magyar lírát. A kísérlet mindazonáltal törékennyé is válhat, mert ismereteimet hézagossá érzem, korántsem biztos, hogy kiállja a szakmaiság próbáját.

Ám talán nem lesz haszontalan, és a rövid fölsorolás is elárulja, hogy az alkalmi versnek sokféle lehetősége volt a magyar költészetben. [Maradt is, és az lesz a jövőben is.]

Kezdem tehát: a költő alkalom szülte tolvajjá válik – ezek persze korántsem származnak mindig alacsonyabb igényből –, amikor a vers hirtelen pattan ki a fejből. Erre rengeteg példa, variáció van, színültig telt a hordó a papírfecnikre, emlékkönyvekbe rótt versekből, szösszenetekből, „kancsal rímekből”, minden egyébből. Az alkalmi vers egyik-másik fajtája születhet abból az erős késztetésből, amikor egy szerző visszavág bizonyos sérelméért valakinek. Líránk két, egészen kivételes remekműve szökkent éteri magasságba ebből a helyzetből: anyagát mindkettőnek Babits Mihály szolgáltatta. A *Magad emésztő...* József Attila tollából származik, az *Esti Kornél éneke* Kosztolányiéból. Az alkalmi vers egy harmadik megjelenése Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című műve, amelynek jellegét a lelkiismeret és a lelkiismeret-furdalás

adja meg, háttérben-előtérben a szörnyű ötvenes évek mindennapi elnyomásának a prése, amely a költő szerint mindenkit befogott, maga alá gyűrt („mindenki szem a láncban”).

Az említett versek azonban nem képezték a szerzők hosszútávú költői programját, hanem valamilyen aktuális lélektani állapotból születtek: a szembeszegülésből, vagy, József Attila esetében, a kiengesztelésből következtek. Várady Szabolcsnál ellenben másról van szó, mert nála az idők folyamán az *alkalmi* mintegy költői tervvé, kötetlen programmá is alakult, amit persze nem iskolásan értek; arra gondolok, hogy eszközt adott a kezébe saját költészetének, költői alkatának a kiteljesedéséhez. Lehet, hogy kezdetben csupán esetleges és véletlenszerű pillanatok irodalmi lenyomata jelent meg az *alkalmik*ban nála. Meglehet. Hogy ez miképpen fonódott évtizedek alatt versek füzérévé, és hogyan öltött a *Műútnál* kötettestet, az végső soron a költő „választásának” és a szerkesztő, Kőrösi Imre láthatóan élvezettel végzett munkájának az eredménye, mindkettejük jutalomjátéka – Kőrösi egyébként arra a következtetésre jut a fülszövegben, hogy amit a kötetben kapunk, az „alkalmi költészet a köbön”. [És persze a fülszöveg a kritikus elől „lelő” néhány poént, de áldja-vigye, a jutalomból bőséggel részesedik e könyv minden olvasója.]

Várady választásának a megfejtésében a könyv hátsó borítójára nyomtatott ,1968-ból való *Verses levelezőlapok* című költemény segíthet:

„[...] a játék ürügyén, barátaim,
elbíbelődöm a klasszikus
formákkal, vagy a rím tökélyét
latolom; hibátlan disztichonokban
magánjellegű epigrammát
szerkesztve megkísértem a latin
eleganciát, vagy – s remélem
nektek is örömtökre – tiszta
rímbe vagy ravasz asszonánca
foglalom a neveteket, e visszás
kor ellenében és szórakozásképp”.

[Az utolsó másfél [híressé vált] sor ráüti a költő homlokára a pecsétjét. Radnóti Sándor születésnapjára laudációjának címéül is választotta: „e visszás kor ellenében és szórakozásképp”.]

Én itt most a költő alkatára térnék ki; ez az alkat kerülte az életrajzi viszontagságok versbe foglalását, amelyet a kora és kora politikája [visszássága] oly gyakran kínált neki, de kereste, vagy inkább megtalálta őt valami más: „a játék ürügye”, pontosabban, ami „a játék ürügyén” jóindulatúan megfogalmazható, költői témává avatható – és a korra, rá és kortársaira visszavetíthető.

Egy biztos állítható: kezére áll Váradynak az *alkalmi*. Hiszen nagy stilszta, versolvasó és igényes, egyéni karakterrel rendelkező költő. [Az *alkalmik* fényesen mutatják e karakter jegyeit.] Főlényes szakmai tudása, a műfajokban és a verstanban való jártassága közismert, mindaz, amit a költészetből tudni lehet, ahogy mondani szokás, a kisujjában van. Az *alkalmik*ban ez a sokoldalú képesség kiváltképp hasznosul,

mi több, erre épül. Személye igazodási pont az irodalmi élet belvilágában, annak egyik jelentős és tág körében. A *Holmiban* végzett szerkesztői munkája legendássá vált. Neve éppúgy fogalom, mint az egykori európai szerkesztőtársaié Lator Lászlótól Hap Béláig. Vas István nevét már le sem kell írni. Láttam olyan fényképet, ahol együtt vannak, Várady szerényen hátrébb húzódott a mesterénél. Magam Váradyt csak a művein keresztül ismerem, de az irodalmi berkekben közszájon forog a szerénysége. Ebből is következik, hogy ezeknek az *alkalmik*nak is az egyik vonzó sajátossága – hiszen a jó költő miért tagadná meg bármikor is önmagát – a *szelíd és udvarias visszahúzóds*, ami egyébiránt nagyon nehéz próbatétel.

Így van ez az *Alkalmi*-kötet ama tetszetős csokránál, amely voltaképp minden költői pályát menetrendszerűen végigkísér, amikor a költő egy másik költőtársának ajánlja a versét, egyik vagy másik költőtársát ünnepli; ezek is változatos témájúak, a születésnap-i köszöntőtől az hommage-versekig húzódnak. Ez a kötet utolsó ciklusa: *Megannyi név- és születésnap*. Szelíd záróverse *Az emléktábla avatásán*. A múlt, a jelen és a jövő szomorkás, ám a szomorúságot elegánsan, melankolikusan elrejtő elbeszélése, amiről – mintegy kollektíven – márványtábla vall:

De ott híre reked,
ha majd mi is megyünk,
hogyan itt voltunk veled,
hogyan itt voltál velünk.

Egy másik formája lehet a pastiche – humorba, iróniába, öniróniába oldva. Lehet paródia. A költő kiválasztottjai, akiket utánoz, *parodizál*, nem akárhogy a költészet égboltján: Kosztolányi, Ady, Weöres. Mindegyikük költészetének egy-egy vonását felejthetetlen nyelvi leleménnyel figurázza ki. A kritikus szíve Kosztolányihoz húz, a róla szóló paródiából idéz:

Fölserkenek, fogat se mostam,
úgy írtok itt az éjbe mostan,
nem itten már, de ottan,
ahová ellobogtam,
[...].

és így tovább.

Készülhet másfajta „célra tartottsággal” is *alkalmi*, mégpedig oly szenvedéllyel, ahogy a *Dalnokverseny* legjobb darabjai olvashatók. Nekem innen az *Üvegseb* [2003] költői habzsolása tetszik – és hozzá tudom rendelni az akkori aktuálpolitika egyik visszatérő [ám a honi viszonyokat kicsit is ismerők számára] megmosolyogtató, groteszk elemét, ami a vers apropóját adta.

Íde másolom:

Minden fejes csupa ideg,
mióta a zsebe üveg.
Én magam is belelátok,

pedig nem is vagyok látnok.
De mit látok, de mit hallok,
tébolyodott versenydalnok?
Tömve fonttal, tán schillinggel?
Nem: üveggolyó csilingel!
Üvegzebben üveggolyó,
üveg most a divat, no jó,
fejekén üveg a süveg,
ahová csak nézel. üveg.
üvegszéknék üveglába,
derekamban üvegszába.
Üvegfák és üvegfüvek,
üvegsajtban üvegnyüvek.
Üvegreggel, üvegestek...
Most jó lenni üvegesnek!

E vers olvasásakor ötlött föl bennem az a kérdés, hogy hol találhatott fogást először a műfajon Várady. A költő „levelezőlap-versekkel” kezdte. Játszós, játszadozós művek ezek; a legkorábbi 1969-ből való – ez a mostani kötet nyitóverse. A korai próba jól sikerült, mert – kiragadva a sok példa közül – 1994-ben már ilyen kis gyöngyszem került a papírra:

Ne hagyd, ne hagyd, hogy kedve, nedve
fogytán tikkadjon aszva, veszve,
mint szárazság sújtotta róna,
az Angéltlan Európa.
[Zsolt Angéla nyugdíjba menetelére, 1994. március 18.]

A nyelvi bravúrok aztán folytatódnak: a *Rímhegyező* ciklus leleményei közül szemléltető példa gyanánt a Kosztolányira írt haikukat emelném ki [teljesen „ismerős”, hamisítatlan Kosztolányik ezek Várady-hangon]:

Egy román diktátorra

Minden, ami él, lejt.
Tegnap még büszke bálvány,
s nem ér ma fél lejt.

És:

Japán változat

Hogy mennyi éljent
kapott! S ki adna érte
ma már egy fél jent?

Az *Alkalmik*nak a kitörő jókedv, meg a szertelen kedély a jellemzőjük, már-már azt mondanám, hogy az éltető elemük, mert a versek – szerintem – mind egy szálig a költő jókedvében születtek. [Még azok is, amelyekben a költő kicsit elhúzza a száját. Lásd: *Üvegzséb*.] Arra gondolok, hogy nála, az *alkalmi*ban mindent szabad és mindent lehet, vagyis semmiféle megkötöttség, illem, kényszer nem térítette el semerre, csakis a saját, szabad mintáiban él [lásd a *Szakmaiságok* ciklust], a mozgásterét maga jelölte ki, amihez ragaszkodhat, amitől kedve szerint akár el is távolodhat. A mulatság és a nevetetés tétje pedig az, amire a fülszöveg utolsó mondata Horatiussal utal: „*Olykor bölcs a bolondozás*”.

Az *Alkalmi* költészettörténetileg is érdekes kísérlet, oda emeli a költő rangja. Egy költői válfaj fölértékelése kezdődhet vele – a honi irodalom úgyszólván áll a humorral és a hétköznapi realitások bölcsességével. Háttha valami megmozdul ezzel a könyvvel.

Végezetül visszatérnék – az eddigiektől eltérő hangsúllyal – a kötet utolsó verséhez, noha korábban már érintettem: meglátásom szerint ebben a versben Várady eléri az *alkalmik* nagy lírikusát, Aranyt, vagyis a Margit-szigeti lombok alatt, kapcsos könyvével a hóna alatt mélázó Arany is elismerően bólintana *Az emléktábla avatásánra*. Talán nem tűnik istenkísértésnek, ha azt mondom, hogy a magyar alkalmi költészet legszebb darabja számomra a búcsúzó Arany utolsó négysorosa, a *Sejtelem*:

Életem hatvanhatodik évébe'
Köt engem a jó Isten kérébe,
Betakarít régi rakott csűrűbe,
Vet helyemre más gabonát cserébe.

Ez valahogy még rímel is az emléktáblaversre; a kritikus mindenestre azt reméli, hogy az ismerős dallammal nem az utolsó *alkalmiját* olvasta Várady Szabolcsnak. [Műút]

MOHAI V. LAJOS

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Grafikai terv, layout: Alkotópont Grafikai Műhely Kft.

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. E-mail: alfoldfolyoirat@gmail.com — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál [Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900]. További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 10800 Ft, félévi 5400 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.